ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Випуск 13

До 60-річчя Л.Л.Залізняка

КИЇВ
ШЛЯХ
2010

Кам'яна доба України. - Вип. 13. -Київ: Шлях, 2010. - С. 33-44.

Степанчук В.М., Рижов С.М., Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П.

ПОНОВЛЕННЯ РОБІТ НА МІСЦЕЗНАХОДЖЕННІ МЕДЖИБІЖ: результати 2008-2009 рр.

Stepanchuk V.M., Ryzhov S.M., Matviishina Zh.M., Karmazinenko S.P.

RENEWING OF STUDIES ON MEDZHYBIZH LOCALITY: results of 2008-2009

Палеонтологічне місцезнаходження Меджибіж відоме вже більше 100 років. У 1950-х рр. тут були виявлені перші предмети, ймовірно оброблені рукою викопної людини Укінці 1990-х - на початку 2000-х рр. з'явилися нові повідомлення про наявність тут археологічних матеріалів у відкладах міндель-риського віку (~ 400 тис. р. тому). У 2008-2009 рр. експедицією ІА НАНУ та КНУ ім. Т. Шевченка за участі співробітників ІГ НАНУ та ІЗ НАНУ на місцезнаходженні були проведені рекогносцирувальні роботи, що засвідчили археологічний статус пам 'ятки і безперечну перспективність її подальшого археологічного дослідження.

Палеонтологічне місцезнаходження на місці гранітного кар'єру, що розташований на лівому березі р. Південний Буг на захід від пгт. Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької області, вже більше ста років відоме геологам-четвертинникам та палеонтологам. Послідовність залягання геологічних шарів у районі Меджибожа вивчалася в різний час такими авторитетними фахівцями як В.Д. Ласкарьов, В.Г. Бондарчук, М.Ф. Веклич (Ласкарев 1914; Бондарчук 1931; Гожик 1969); взагалі ж із матеріалами місцезнаходження за час, що минув, працював не один десяток учених-природознавців.

Результати їх робіт однозначно свідчать про те, що основний палеонтологічний комплекс Меджибожа датується часом міндель-риського міжльодовиків'я. Безумовний пріоритет у знахідці тут виробів із кременю, вірному їх трактуванні і оцінці значення пам'ятника для вітчизняного палеолітознавства належить В.К. Пясецькому. Кам'яні артефакти, як повідомлялося, траплялися в одних і тих самих горизонтах, що й викопна міндель-риська фауна. З 1996 і до недавна на місцезнаходженні проводилися розкопочні роботи В.К. Пясецьким і ЛІ. Рековцем (Пясецкий 1996,1997,1998,1999, 2000, 2001; Рековец 2001а, 20016; Rekovets et al. 2007).

Уже перші публікації зазначених фахівців містили інформацію, цілком достатню для того, щоб палеонтологічне місцезнаходження Меджибіж було віднесене також і до археологічних місцезнаходжень (Степанчук 2006). Археологічний статус місцезнаходження не здався сумнівним і авторам недавнього зведення щодо ранніх палеолітичних пам'яток Євразії (Mishra et al. 2007). Утім, в іншому масштабному огляді ранніх пам'яток Східної Європи Меджибіж взагалі не згадується (Doronichev 2008). Деякі українські палеолітознавці, що мають справу з ранніми матеріалами, зайняли підкреслено скептичну позицію, не згадуючи Меджибіж при розгляді ранніх палеолітичних пам'яток країни, або взагалі не визнаючи наявності там артефактів. Така позиція не видається вірною. З іншого боку, очевидно передчасним є й визначення Меджибожа як "ашельської стоянки" (див.: Пясецкий 2001) - даних для такого твердження також не достатньо.

Загалом же склалася досить парадоксальна ситуація: фахівці суміжних наук твердять про наявність раннього археологічного місцезнаходження, а археологи не квапляться ні прийняти ці твердження на віру, ні зробити спробу перевірити їх безпосередньо в полі.

Археологічне обстеження Меджибожа у 2008-2009 рр. було проведено спільними зусиллями ІА НАНУ і КНУ Т. Шевченко саме з метою внести ясність у це питання. У 2008 р. короткотермінової рекогносцировкою, проведеною під час палеонтологічних досліджень Л.І. Рековця, було встановлено наявність шару, що містить четвертинну фауну і, водночас, гарно збережені крем'яні вироби. З'ясувалося також, що частина

кісток мають пошкодження, безпосередньо пов'язані з діяльністю давньої людини (Степанчук 2009; Stepanchuk et al. 2009; Степанчук, Рижов у друці). У 2009 р. на місцезнаходженні в районі т.зв. розкопу біля каменю, було закладено розкоп загальною площею близько 23 кв.м. Утім, товща відкладів виявилася непорушеною роботами минулих років лише на ділянці близько 3 кв.м, а ще близько 10 кв.м становили неповністю пробрану нижню частину нашарувань. Крім того, зачисткою було досліджено загальний розріз (Степанчук и др. 2010). Археологічна колекція суттєво поповнилася новими знахідками, були виявлені нові, досить неочікувані, аспекти.

Основні результати попередніх досліджень

Геологічний розріз і природничо-наукові дані. Згідно з В.К. Пясецьким (2001), у профілі, про який іде мова, розрізняються голоценові, причорноморські, дофінівські, бузькі, вигачівські та удайські грунти й леси, які підстеляються алювіальними відкладами руслової та заплавної фацій. За даними А.Л. Чепалиги (Rekovets et al. 2007), профіль складений субаеральними відкладами, представленими верхньо-плейстоценовими лесами й грунтами та подвійною середньоплейстоценовою алювіальною пачкою, що перекриває базальні архейські граніти. Вказана алювіальна пачка містить багаті палінологічні, малакологічні, мікро- і мегафауністичні рештки. Повідомляється про певні і досить істотні відмінності у складі палеонтологічних решток та споро-пилкових зразків, що походять як із відкладів т.зв. першого (нижнього) і другого (верхнього) алювіальних циклів Меджибожа, так і з перехідного шару між ними (Rekovets et al. 2007).

Згідно з даними М.С. Комар (Пясецкий 2001; Rekovets et al. 2007), нижній горизонт алювіальних відкладів Меджибожа характеризується переважанням (до 80%) деревного пилку, представленого численними зернами сосни й дуба, і далі - липи, в'яза та граба. Наявні й екзотичні види - горіх, шовковиця та ін. Дрібну та середню фауну представляють: Marmota sp., Trogontherium cuvieri, Trogontherium cf. Minus, Micromys sp. та ін. Серед великих ссавців присутні трогонтерієвий слон, етруський носоріг, гігантський та благородний олені, ведмідь Денінгера та ін. За результатами польового визначення (П.В. Пучков), у матеріалах Меджибожа, добутих у 2009 р., представлені рештки носорога, кабана, благородного оленя, гієни (?), бобра, трогонтерія, точніше невизначимих копитних і парнопалих, а також залишки гризунів і земноводних. Значним є перелік молюсків, головним чином прісноводих.

Археологічні дані. Перші артефакти були виявлені тут у 1950-х рр. В.К. Пясецьким. У процесі розкопок 1990-х рр. артефакти фіксувалися в літогоризонтах 3 (дофінівський грунт, за В.К. Пясецьким), 7 (заплавна фація алювію, представлена важким коричневим супіском з марганцево-залізистими стяжіннями) і 12 (Пясецкий 2001). Цей останній, 12-й горизонт, складений кварцевими світло-сірими, місцями яскраво-бурими, пісками і включає окремі уламки сарматського вапняку ооліту, дрібні слабо окатані крем'яні гальки, великі пласкі крем'яні гальки "морського типу окатаності", а також поодинокі артефакти (Пясецкий 1996). Горизонт 12 підстилається гранітами. Згідно з Л.І. Рековцем, саме нижня частина нашарувань містить кам'яні артефакти. За даними цього дослідника, вони пов'язані з тонким прошарком щільного глинистого седименту, що перекриває граніти і підстилає відклади першого алювіального циклу Меджибожа (Rekovets et al. 2007).

У цілому ж, власне археологічна колекція, опублікована В.К. Пясецьким (2001) та Л.І. Рековцем (2001) включає скребло, кілька сколів та скалок, нуклеподібний артефакт і скол із пісковику.

Результати рекогносцирувальних робіт 2008-2009 рр.: нові дані до геологічної характеристики місцезнаходження

Роботи на розрізі (основний розкоп та зачистка) проводилися в 2009 р. у рамках вже традиційної співпраці з археологами на палеолітичних пам'ятках Побужжя (Матвіїшина та ін. 2009а, 20096, 2009в; Matviishina 2008). Основними завданнями було: уточнення стратиграфії і послідовності відкладів у наявному розрізі; дослідження додаткових розрізів і їх кореляція; уточнення генезису і типів грунтів; відтворення умов проживання давньої людини палеоліту. Метою палеопедологічного вивчення ставилося дослідження розрізу додатковими методами, зокрема за допомогою мікроморфологічного аналізу. Педологічний і мікроморфологічний аналіз проводився за усталеними методиками (Веклич и др. 1979; Матвиишина 1982).

Морфологічний опис і замальовки розрізу, інтерпретація даних виконані Ж.М. Матвіїшиною, мікроморфологічний аналіз

шліфів із непорушеною структурою проведено С.П. Кармазиненком, в роботі по оформленню матеріалів брав участь С.П. Дорошкевич.

Зверху до низу в розрізі виявлено такі стратиграфічні горизонти: голоценовий (hl), бузький (bg), витачівський (vt), удайський (ud), прилуцький (pl), кайдацький (kd), дніпровський (сіп), завадівський (zv) (рис. 1), нижче залягають граніти. Уступ до рівня води - 3-4 м. Поодинокі кістки поганої збереженості були виявлені в pl-горизонті, численні фауністичні рештки й артефакти пов'язані із zv-горизонтом.

Голоценовий горизонт представлений сучасним грунтом - 0,0-0,90 м. Має генетичні горизонти Н, Нрк, Phk, Рк. Н (0,0-0,20 м) - сірий, пухкий, зернисто-грудкуватої структури, з корінням рослин, легкий до середнього суглинок. Перехід добре помітний за кольором, межа - дрібнозатічна.

Нрк (0,20-0.35 м) - сірувато-палевий, слабко ущільнений, грудкуватої структури середній суглинок, з міцелярними формами карбонатів по тріщинах, з великою кількістю коріння рослин, червоточинами та окремими кротовинами до 10 см у діаметрі. Межа дрібнозатічна по тріщинах.

Phk (0.35-0,60 м)-бурувато-палевий, пухкий, грудкуватої структури, з великою кількістю червоточин та кротовинами в 5-6 см у діаметрі. Наявна велика кількість міцелярних форм карбонатів. Перехід та межа поступові, помітні за кольором та різким підвищенням вмісту карбонатів, які скипають з 10 % розчином соляної кислоти (HCl).

Рк (0,60-0,90 м) - білувато-палевий легкий суглинок з червоточинами та кротовинами. Матеріал різко скипає з 10 % розчином ПСІ, чітко виокремлюється в профілі за збільшенням вмісту міцелярних форм карбонатів.

Бузький горизонт - 0,90-1,50 м - бурувато-біло-палевий пилуватий легкий-середній суглинок вертикально-стовпчастої структури, з кротовинами та червоточинами, наповненими сірим та бурим матеріалом. Перехід добре помітний за кольором, межа хвиляста, з морозобійними тріщинами.

Витачівський горизонт - 1,50-2,80 м - представлений ґрунтовою свитою, що складається з грунтів кліматичних оптимумів vt та vt_{b1}. *Верхній грунт кліматичного оптимуму vt* -1,50-2,20 м - світло-бурий монолітний, середній до важкого суглинок з озалізненим матеріалом. Верхня межа сильно розбита морозобійними тріщинами. Умовно фунт vt_{b2}можна віднести до *бурого лісового*, періодично вологого режиму. Грунт vt_{bl} можна визначити як *темно-бурий*, що сформувався у змінно-вологому кліматі при достатньому зволоженні.

Прилуцький горизонт в розрізі представлений фунтами pl_c і pl_{b2}.

Прилуцький ґрунт заключної стадії pl - 2,80-3,10 м - сірувато-бурий за кольором, дуже пухкий пилувато-піщаний легкий суглинок з міцелярними формами карбонатів відображає заключну стадію прилуцького ґрунтоутворення; малопотужний, частково опіщанений, найбільш близький до *дерново-карбонатних* нерозвинутих. *Прилуцький ґрунт кліматичного оптимуму pl_{b2}* - бурувато-сірий, супіщаний, з генетичними горизонтами Нк, Нрк, Рк; вирізняється темно-сірим кольором з буруватими та коричнюватими відтінками, добре гумусований. Ґрунт близький до *чорноземів буроземовидних*, але дещо вологіших за сучасні умов формування.

Кайдацький горизонт представлений ґрунтом кліматичного оптимуму kd,. *Кайдацький грунт кліматичного оптимуму kd_{bl}*— 3,70-4,10 м -представлений лісовим ґрунтом з диференціацією профілю за елювіально-ілювіальним типом. Грунт kd_{b1} за сумою макро- і мікроморфологічних ознак може бути зіставлений з лісовим *дерново-підзолистим алювіальним*, що сформувався на дніпровських супісках.

Дніпровський горизонт - 4,10-5,0 м - представлений піщаними шарами, чітко розділеними дуже яскравими чорними і темно-бурими марганцевими і залізистими прошарками потужністю до 10 см. Прошарки мають хвилясті обриси і поділяють дніпровську товщу на дві частини: верхню, представлену головним чином дрібнозернистими розсипчастими однорідними світло-сірими шаруватими пісками з поодинокими прошарками дрібного гравію і гальки, з ортзандами і озалізненими прошарками; і нижню, складену сірим із вохристими плямами піском з поодинокими включеннями великих уламків вапняку, шарувато орієнтованим (потужність нижнього шару близько 0,60 м).

Завадівський горизонт - 5.0-5,3 м - представлений відкладами стадій zv_3

zv_3 - 5,0-5,30 м - ґрунтові відклади представлені кількома шарами, в яких знайдені артефакти і знаряддя праці давньої людини. *Верхній шар* (5,0-5,10 м) - світло-сірий, пухкий, добре відсортований ущільнений дрібнопіщаний матеріал. Це - найбільш однорідний шар розрізу.

Шар в інтервалі (5,10-5,20 м) - темно-бурий до чорного, представлений сполуками марганцю та заліза, що забарвлюють піщаний матеріал. *Шар в інтервалі* (5,20-5,30 м) - яскраві іржаво-бурі алювіальні омарганцьовані та озалізнені піщані відклади теплої фази, що включають дрібну напівобкатану та добре обкатану гальку, жорству та уламки граніту. 5,30 м і нижче - кора вивітрювання гранітів.

Результати рекогносцирувальних робіт 2008-2009 рр.: нові дані до археологічної характеристики місцезнаходження

Непорушені ділянки були виявлені в 2009 р. лише у західній частині основного розкопу (рис. 2). Вони пробиралися ножами, з постійним планіграфічним і стратиграфічним контролем, 3D фіксацією знахідок та інш. необхідними процедурами. В процесі цих робіт у відкладах завадівського горизонту стадії zv_3 (за Ж.М. Матвіїшиною та С.П. Кармазиненком), у 12-му (за В.К. Пясецьким 2001) або в 15-му і 16-му (за А.Л. Чепалигою; Rekovets et al. 2007) літогоризонтах, які теж відносяться згаданими авторами до завадівського (лихвінського, гольштейнського. міндель-риського) часу, були виявлені фауністичні залишки, у т.ч. з різними пошкодженнями, поодинокі крем'яні гальки і їх фрагменти, об'єкти з інших порід каменю, частина яких демонструє ознаки навмисної модифікації.

Знахідки модифікованої кістки

Численними (більше 10-ти) виявилися уламки кістки з групами чи поодинокими нарізками, завдовжки від кількох до 20 мм, розташованими під різними кутами до довгої осі кістки. Цю групу доповнюють інші предмети, пошкодження на яких також з'явилися, швидше за все, в процесі утилізації туші тварини: фрагменти кісток з ознаками ударів тупим предметом, кістяні відщепи, у тому числі й цілком типові. Виявлено фрагмент кістки з виразною зарубкою, тобто слідом удару гострим лезом (рис. 3). Виявлено також три фрагменти з групами коротких (до кількох мм) паралельних тонких нарізок-подряпин, які є або результатом механічного контакту кістки з яким-небудь гострим предметом в природних умовах, або результатом повторюваного підрізання лезом кам'яного знаряддя. Кілька предметів є відходами вже не розбивання, а розщеплення кістки.

Завдяки широкій представленності специфічних видів фрагментації кістки, є всі підстави вважати, що значну частину кісток було утилізовано у їх свіжому стані. Об'єктивно тут можна припускати дію людини або великих хижаків; меншою мірою - природних чинників. Слід зауважити, що розтрощити кістки переважаючих у колекції великих ссавців до існуючого стану здатні лише великі хижаки. У версію "великого хижака", проте, не вписується (окрім згаданих вище нарізок, зарубок, відщепів) і така деталь, як фрагментованість зубів носорога: жоден хижак не стане утилізувати подібні, енергетично непоживні об'єкти.

У цілому; вигляд серії кісток Меджибожа з розкопок 2009 р. може бути пояснений дією комплексу чинників, але переважаючим серед них слід визнати антропогенний.

Знахідки модифікованих каменів

Поверхня гранітного цоколя, що перекрита 15-м і 16-м літогоризонтами, різною мірою всіяна блоками, валунами й валунчиками із згладженими поверхнями. Переважають тут, звичайно, природні об'єкти. Разом з тим, частина каменів демонструє краще або гірше виражені ознаки модифікацій.

Можна розрізняти як окремості каменю з ознаками оббивки, так і скалки-відходи такої оббивки. Модифікована сировина (переважно, середньозернисті граніти) дуже специфічна і, як правило, не дає змоги легко і однозначно "прочитати" послідовність, напрям і число сколів. У той же час, зустрінуті в різному поєднанні такі ознаки, як контури негативів, гострі кути між сусідніми поверхнями, наявність інтенсивно окатаних і неокатаних поверхонь, серійність у повторенні "неприродних" форм валунчиків, певна система оббивки, аналоги відбивної площадки, спинки й черевця дозволяють виокремити низку артефактів і ще групу предметів, що можливо відносяться до артефактів.

До безсумнівно, на наш погляд, видозмінених рукою людини кам'яних артефактів Меджибожа, належать: чоппінг на окремості темно-сірого граніту (рис. 4); предмет, що типологічно нагадує овальний біфас (рис. 5: 5); три сколи з подібного світло-сірого з темними вкрапленнями граніту (рис. 5: /, 5): крайовий скол із плитки шаруватої крем'янистої породи (рис. 5: 3) та деякі інші предмети.

Висновок про використання в Меджибожі граніту в якості сировини для кам'яних знарядь, зрозуміло, не можна віднести до звичних. У той же час практика використання таких порід на ранніх стадіях палеоліту мала місце, хоча, безумовно, перевага, за наявності вибору, віддавалася іншим матеріалам. Джерела

повідомляють про гранітні вироби - іноді поодинокі, іноді серійні, в залежності від ступеню нестачі сировини, - переважно в нижньому палеоліті Африки і Азії, хоча є вказівки і на наявність таких виробів у галькових індустріях Європи (Braun et al. 2008; Chauhan 2009; Howell & Clark 2004 (1964); Leakey 1994; Momin 1995; Nelson 1993; Pappu 2001 та ін.).

Наскільки складною є оббивка граніту за умови дотримання палеолітичної технології? Чи піддається він взагалі планованій модифікації? У польових умовах був проведений експеримент з виготовлення чоперів, чоппінгів і рубила з середньозернистого граніту місцевого походження. В якості відбійника використовувався валунчик такої ж сировини. Як з'ясувалося, обробка не вимагає ніяких особливих мускульних зусиль, і застосовуючи навики, отримані при роботі з ізотропними породами, цілком можливо отримати виріб планованої форми. У той же час, матеріал виявився, як і слід було очікувати, набагато менш передбачуваним, аніж кремінь чи шерт: вироби виходили грубими, тонке доведення принципово неможливе, контури негативів сколів найчастіше читаються погано, відходи оббивки часто складені аморфними скалками й уламками. Серед останніх, однак, є поодинокі предмети, які мають ознаки сколів. Так само й серед кінцевих продуктів можна розпізнати навмисність форми, відновити схему обробки і, інколи, реконструювати послідовність знять. У цілому ж продукти експерименту виявилися принципово подібними до матеріалів, виявлених на місцезнаходженні в процесі польових робіт.

Знахідки модифікованих крем'яних гальок

У самій нижній частині колонки відкладів, фактично на поверхні плити, зустрічаються крупні пласкі крем'яні гальки, інтенсивно окатані. Сировина в них сіра за забарвленням, середньо- і грубозерниста. Такий кремінь не відомий у виробах, проте окремі гальки безумовно були навмисно трансформовані.

Зокрема, в колекції є практично повний, за винятком одного невеликого фрагменту, складень видовженої грушоподібної сплощеної гальки з трьох фрагментів. Кремінь сірий, із зеленкуватим відтінком, з цяточками включень світлішої забарвленості, та досить товстою кіркою. Поверхня гальки сіра і світло-сіра, окатана, на ній простежуються ділянки озалізнення, що утворилися ще до фрагментації.

Одна з довгих кромок гальки демонструє один окремий і три суміжні між собою виразні негативи, причому удари наносилися в поперемінній манері. Прилегла ділянка кромки (ребра) гальки з переходом на торцеву частину також має негативи, але дрібніші і менш виражені. Метою зазначеної обробки ще цілої на той момент гальки, мабуть, було отримання гострих ребер. Проте, ця мета не була досягнута: товста кірка завадила дістатися до власне крем'яної серцевини.

Причиною фрагментації є навмисний(?) потужний удар у середню частину гальки (читається точка удару і конус ударного горбка). Такий удар міг мати за мету отримання скалок з гострими ріжучими краями, і в такому випадку він був вдалий. Два фрагменти складня були виявлені в 2009 р. (13е сл. 16; 14d сл. 16а), ще один походить з нижнього горизонту нашарувань із розкопок Л.І. Рековця 2000 р. Фрагменти знаходилися на віддалі 80 см один від одного.

Знахідки виробів з кременю

Для виготовлення нечисленних крем'яних артефактів використовувався коричневий тонкозернистий кремінь, за даними В.К. Пясецького, приносний. Лусочка і мікровідщеп з ретушшю були виявлені у 2008 р. у кв.14е 15-го літологічного горизонту - на ділянці, прилеглій безпосередньо до площі, розкритої розкопом 2009 р. Єдиний артефакт 2009 р., виготовлений із такої сировини, був виявлений в останці седиментів 16-го горизонту на кв. 10с (рис.6: ***8)***. Формально це нуклеус для мікровідщепів (розміри 20 х 20 х 21 мм). Дивує, що при розщепленні такого маленького предмету застосовувався, як свідчать характерні ознаки, прямий удар жорстким відбійником у поєднанні з потужним силовим імпульсом.

Згадані вироби з кременю, поряд із опублікованими раніше (Пясецкий 2001; Рековец 2001а, 20016; Stepanchuk 2009; Stepanchuk et al. 2010) (рис. 6) характеризуються однаковим рівнем збереженості, практично не окатані, мають "свіжий" вигляд, хоча й дещо люстровані. Умовно ці вироби можуть бути віднесені до т.зв. "основного комплексу". У матеріалах Меджибожа є також предмети, які різко відрізняються від згаданих вище.

Ідеться про інтенсивно окатані, покриті темним люстром, поодинокі кремені з ознаками навмисної обробки. Про них нічого не повідомляє В.К. Пясецький. але вони є в матеріалах Л.І. Рековця і були зустрінуті також у 2009 р. в тріщинах і западинах між каменями, практично на самому гранітному цоколі. Суттєво, що сировиною слугував сірий середньозернистий

кремінь. Серед знахідок: дзьобоподібне знаряддя на гальці або еродованому сколі, відщепи з ретушшю (рис. 5: *2),* сколи-відходи оббивки гальки та пласка галька, що має уздовж одного з кінців серію з шести-восьми негативів, які розташовані послідовно та утворені *поперемінними* ударами, нанесеними з протилежних поверхонь.

У цілому складається враження, що місцезнаходження, разом з матеріалами т.зв. "основного комплексу", містить і більш давню індустрію. Утім, наявний на сьогодні фактичний матеріал поки що надто незначний, щоб висловлювати якісь припущення про вік, специфіку, умови акумуляції та ін. аспекти цього "давнього комплексу".

Висновки

Основним результатом робіт 2008-2009 рр. слід визнати те. що отримано вагомі аргументи на користь археологічного статусу місцезнаходження Меджибіж і підтверджено наявність культуровміщуючого шару. Отже, цілком обгрунтованим видасться віднесення Меджибожа до числа археологічних місцезнаходжень.

Було виконано палеопедологічне дослідження розрізу і підтверджено завадівській вік шарів, що містять артефакти і фауну великих наземних ссавців. Уперше були отримані вказівки на наявність в межах місцезнаходження кількох різночасових нижньопалеолітичних комплексів. Безперечний інтерес викликає серія виробів із граніту, що містить чоппінги, чопери і відходи їх виготовлення. Варто наголосити, що дані 2009 р. свідчать на користь визначальної ролі антропогенного чинника в накопиченні на місцезнаходженні фауністичних решток. Висхідний культурний горизонт є, безумовно, пошкодженим: жодних аналогів жилої поверхні, що добре збереглася, роботами 2009 р. не виявлено. Поки що нема однозначних вказівок ані на обставини накопичення культурних решток, ані на послідовність, умови та чинники подальшого руйнування жилої поверхні і перевідкладення решток життєдіяльності.

Насамкінець слід наголосити: подальше дослідження місцезнаходження видається необхідним, а сама пам'ятка, безперечно, є унікальним для України джерелом для реконструкції раннього епізоду проникнення нижньопалеолітичного населення на Східноєвропейську рівнину.

ЛІТЕРАТУРА

Бондарчук В.Г. Фавна солодководних покладів Меджибожа // Збірник пам'яти академіка П.А. Тутковського. - К., 1931.

Векпич М.Ф., Матвиишина Ж.Н., Медведев В.В., Сиренко Н.А., Федоров К.Н. Методика палеопедологических исследований. - К.: Наук, думка, 1979.

Гожик П. Ф. О возрасте меджибожской фауны // Материалы по четвертичному периоду Украины. - К., 1969.

Ласкарев В.Д. Геологические исследования в Юго-Западной России. 17-й лист 10-ти верстной карты Европейской России. - СПб., 1914.

Матвиишина Ж.Н. Микроморфология плейстоценовых почв Украины. - К.: Наук, думка. 1982.

Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П.. Дорошкевич С.П. Морфогенетичні особливості плейстоценових відкладів нових опорних розрізів Вінниччини // Наукові записки Вінницького держ. ун-ту ім. М.Коцюбинського. Серія "Географія". - Вип. 18. - Вінниця, 2009а. - С.9- 17.

Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П., Дорошкевич С.П. Плейстоценові викопні грунти Середнього Побужжя // Науковий вісник Чернівецького ун-ту ім. М.Коцюбинського. - Вип.459.-Географія. - Чернівці, 20096.-С.41-45.

Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П., Степанчук В.М. Дрібна ритміка лесово-грунтових відкладів Побужжя на основі вивчення археологічних пам'яток / Фізична географія та геоморфологія. Вип. 56. - К. 2009. - С.272-282.

Пясецкий В.К. О раскопках среднеашельского местонахождения Меджибож на р. Южный Буг в 1996 году. - НА ІА НАНУ, 1996/37, ФЕ 26056.

Пясецький В.К. Звіт про розкопки палеолітичної стоянки Грядки в Лубенському районі Рівненської області та ашельського місцезнаходження Меджибіж в Летичевському районі Хмельницької області за 1997 р. - НА ІА НАНУ, 1997/6, ФЕ 26167.

Пясецький В.К. Звіт про археологічні дослідження в Меджибожі на Південному Бузі; в Малому Поліссі і на Волинській височині в 1998 р. - НА ІА НАНУ, 1998/11, ФЕ 26387.

Пясецький В.К. Звітна записка про деякі роботи на середньоашельському місцезнаходженні Меджибіж в 1999 р. - НА ІА НАНУ, 1999/26, ФЕ 26590.

Пясецкий В.К. Звітна записка про розкопки середньоашельского місцезнаходження Меджибіж на Південному Бузі в Летичівському районі Хмельницької області в серпні 2000 року. - НА ІА НАНУ, 2000/5, ФЕ 26756.

Пясецкий В.К. Среднеашельское местонахождение Меджибож // Vita Antiqua. - Вип.3-4. -К., 2001. С.125-134.

Рековец Л.И. Териофауна и материальная культура местонахождения Меджибож. // Vita Antiqua. - Вип.3-4. -К., 2001. С. 135-137.

Рековец Л.И. Меджибож - местонахождение териофауны и многослойная палеолитическая стоянка человека в Украине // Вестник зоологи. - Вып.35(6). - К., 20016. - С.39-44.

Степанчук В.Н. Нижний и средний палеолит Украины. - Черновцы, 2006.

Степанчук В.Н. Отчет об археологической рекогносцировке палеонтологического местонахождения Меджибож в Хмельницкой области в 2008 г. - НА ИА НАНУ, 2009/5. ФЕ 26756, 56 с.

Степанчук В.Н., Матвиишина Ж.Н., Кармазиненко С.П. Отчет о рекогносцировочных раскопочных работах в Летичевском р-не Хмельницкой области в 2009 г. - НА ИА НАНУ, 142 с.

Степанчук В.Н., Рыжов С.Н. Рекогносцировка местонахождения Меджибож в 2008-2009 гг. // Археологічні дослідження в Україні (у друці).

Braun D.R., Plummer T., Ditchfield P., Ferraro J.V., Maina D., Bishop L.C., Potts K. Oldowan behavior and raw material transport: perspectives from the Kanjera Formation // Journal of Archaeological Science.-35.-2008. P.2329-2345.

Chauhan P.R. Paleolithic explotation of rounded and sub-angular quarzites in the Indian subcontinent In B.Adams & B.S. Blades (eds) Lithic Materials and Paleolithic Societies, Blackwell Publishing Ltd. -2009.-97-115.

Doronichev V.B. The Lower Paleolithic in Eastern Europe and the Caucasus // Reappraisal of the Data and New Approaches /PaleoAnthropologv. -2008. P. 107-157.

Howell F.C., Clark J.D. Acheulean Hunter-Gatherers of Sub-Saharan Africa // C.F. Howell, F. Bourlinre (eds) African ecology and human evolution Routledge. - London, 2004. - P.458-533.

Leakey M.D. The Masek Beds and sites in uncertain stratigraphic positions In M.D. Leakey, D.A. Roe (eds) Olduvai Gorge, 1951-1961: Excavations in beds 1ll, IV, and the Masek beds // Cambridge University press. - 1994.-P.116-129.

Matviishyna Zh. Record of peleoenvironment in the loess-soil key section of Pobuzhve (Ukraine) // Zapis zmian srodowiskowych w poznoplristocenskich sekwencjach lessowo-glebowych.-Wroclaw, 2008. - P.203-211.

Mishra S., White M.J., Beaumont P. et al. Fluvial deposits as an archive of early human activity // Quaternary Science Reviews, doi: 10.1016/ j.quascirev. 2007.06.035.

Momin K.M. Recent discovery of prehistoric sites in the Ajibode area of Ibadan, Nigeria: a preliminary report // Nyame Akuma. - 44. - 1995. - P.38-42.

Nelson S.M. The archaeology of Korea // Cambridge University Press. - 1993. - P.312.

Pappu Sh. Introducing Indian Prehistory // Teaching South Asia. - Vol.1. - N.1. 2001. / http:// projectsouthasia.sdstate. edu/TS A/VIN1 / Pappu.htm

Rekovets L., Chepalyga A., Povodyrenko V. Geology and mammalian fauna of the Middle Pleistocene site Medzhybozh, Ukraine // Quaternary International. - 160. - P.70-80.

Stepanchuk V.N. Medzhibozh, Ukraine: early Middle Pleistocene evidence of human dispersal at the East European Plain // Древнейшие миграции человека в Евразии. - Новосибирск: ИАЗ СО РАН, 2009.-С.291-300.

Stepanchuk V., Ryzhov S., Rekovets L., Matviishina Zh. The Lower Palaeolithic of Ukraine: Current Evidence // Quaternary International. - 23 December 2009. / http://dx.doi.org/10.1016/j.quaint. 2009.12.006

Stcpanchuk V.N., Ryzhov S.N., Matviishina Zh.N., Karmazinenko S.P.

RENEWING OF STUDIES ON MEDZIIYBIZH LOCALITY: RESULTS OF 2008-2009

Medzhibozh locality is known among palaeontologists and geologists for circa 100 years. First artifacts were recovered here in 1950th by geologist V. Piasetski. Pilot archaeological and paleopedological survey of 2008-2009 reveals presence of artifacts in Zavadivka (Holstein) sediments. Alongside with flint and granite artifacts, culture-bearing fluvial sediments contain numerous intensively fragmented fauna remains, some of which provide well-recognizable cutmarks. isolated chopmark, bone flakes and retouched (?) pieces. Medzhibozh currently represents the only known in East European plain locality of Middle Pleistocene age where lithic artefacts and man-transformed fauna remains are recovered in the context of good stratigraphy and accompanied with full spectrum of rich biostratigraphical evidence.

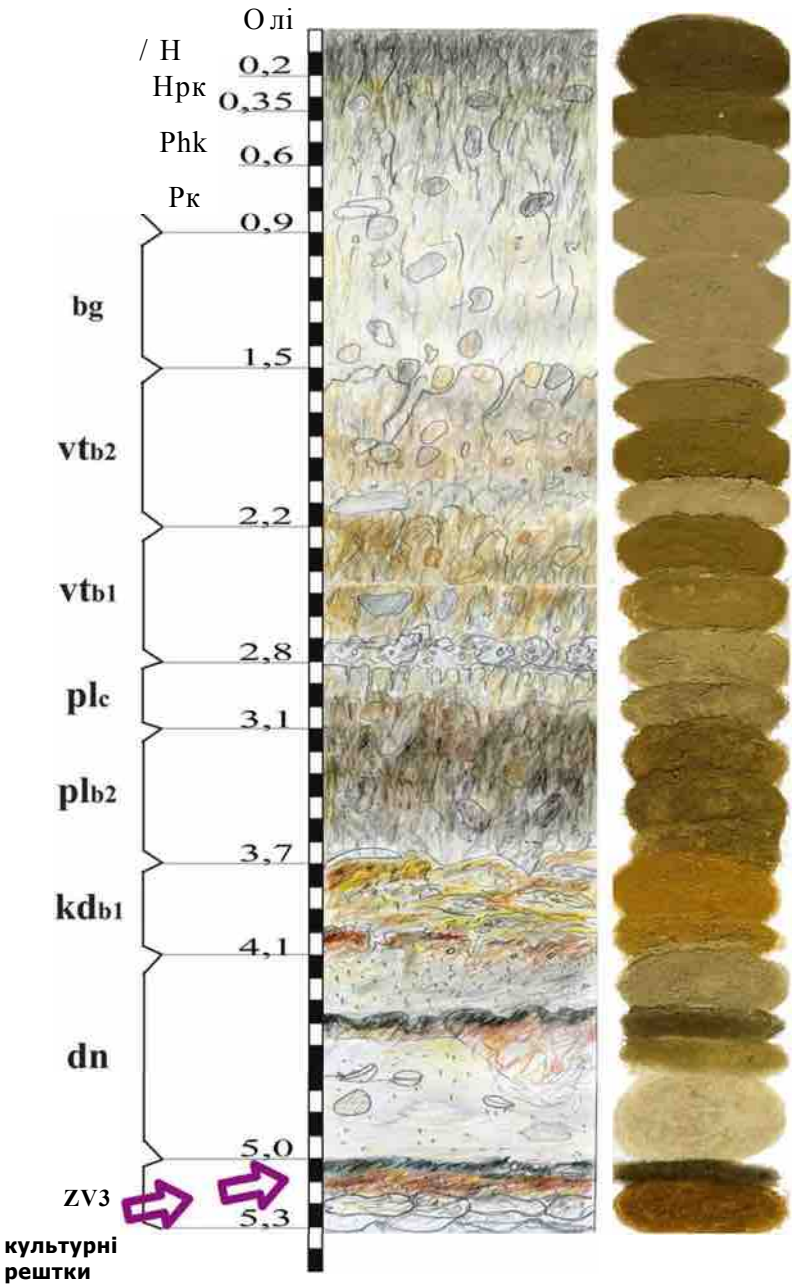

Рис. 1. Меджибіж, роботи 2009 р. Замальовки (а) і примазки (б) натурального матеріалу плейстоценових відкладів. Розчистка №1 археологічного розрізу біля смт. Меджибіж (за Ж.М. Матвіїшиною).

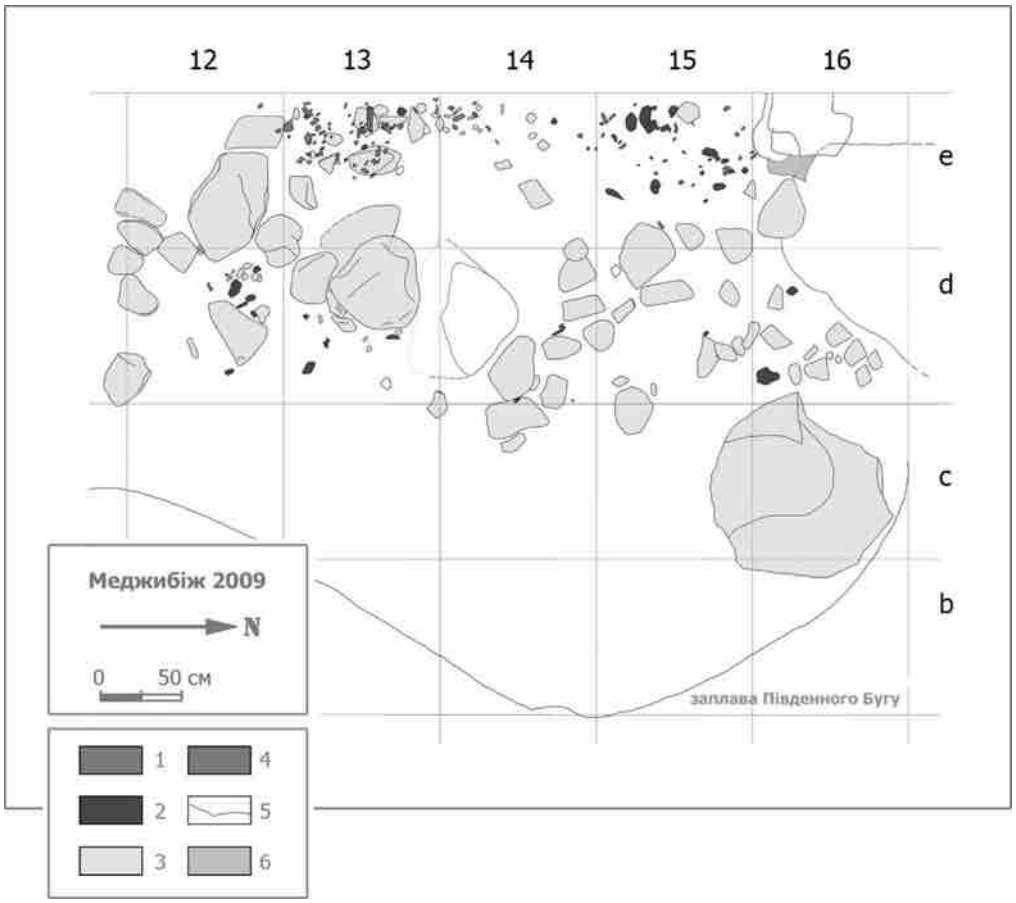

Рис. 2. Меджибіж. План основного розкопу 2009 р. на ділянці кв. 12-16 b-e, рівень 15 та 16 літологічних горизонтів (за А.Л. Чепалигою). Умовні позначки: 1 - кістка, 2 - модифіковані фрагменти породи, 3 - природні блоки граніту, 4 - кістка з ознаками антропогенної модифікації, 5 - край гранітної плити, 6 - нижній горизонт зцементованого пісковику.

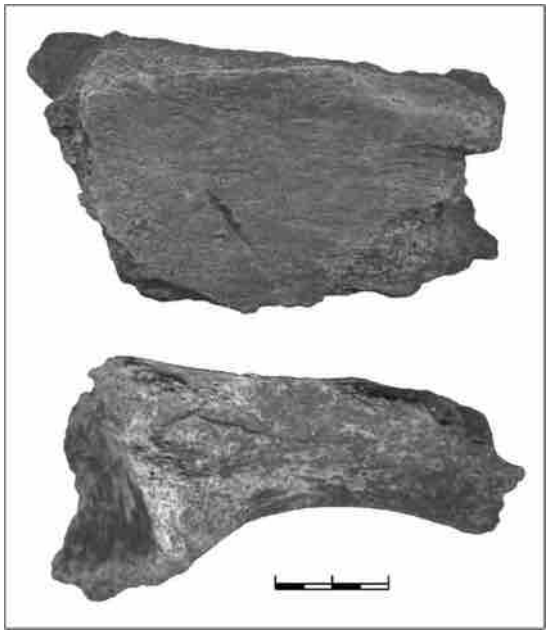

Рис. 3. Меджибіж. Уламок правої сідничної кістки тазу носорога (слона?)* із зарубкою на внутрішній поверхні (*попереднє визначення О.П. Журавльова).

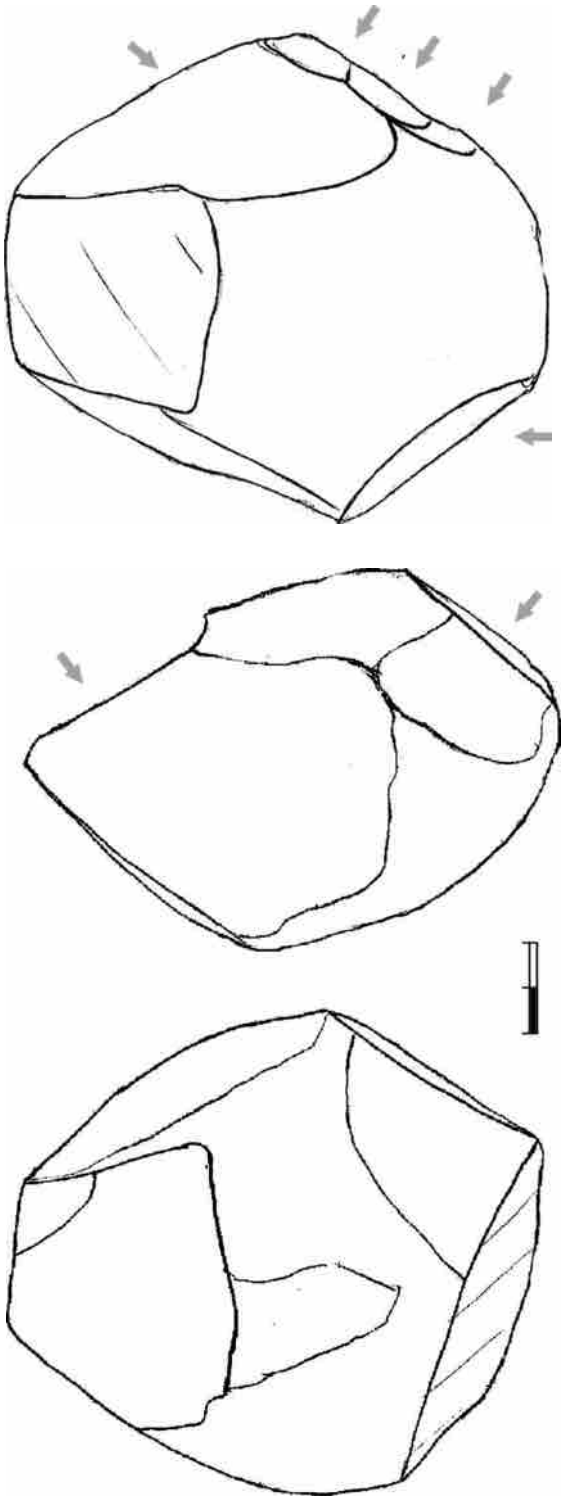

Рис. 4. Меджибіж. Чоппінг з темно-сірого граніту. Стрілками показано напрямок сколів.

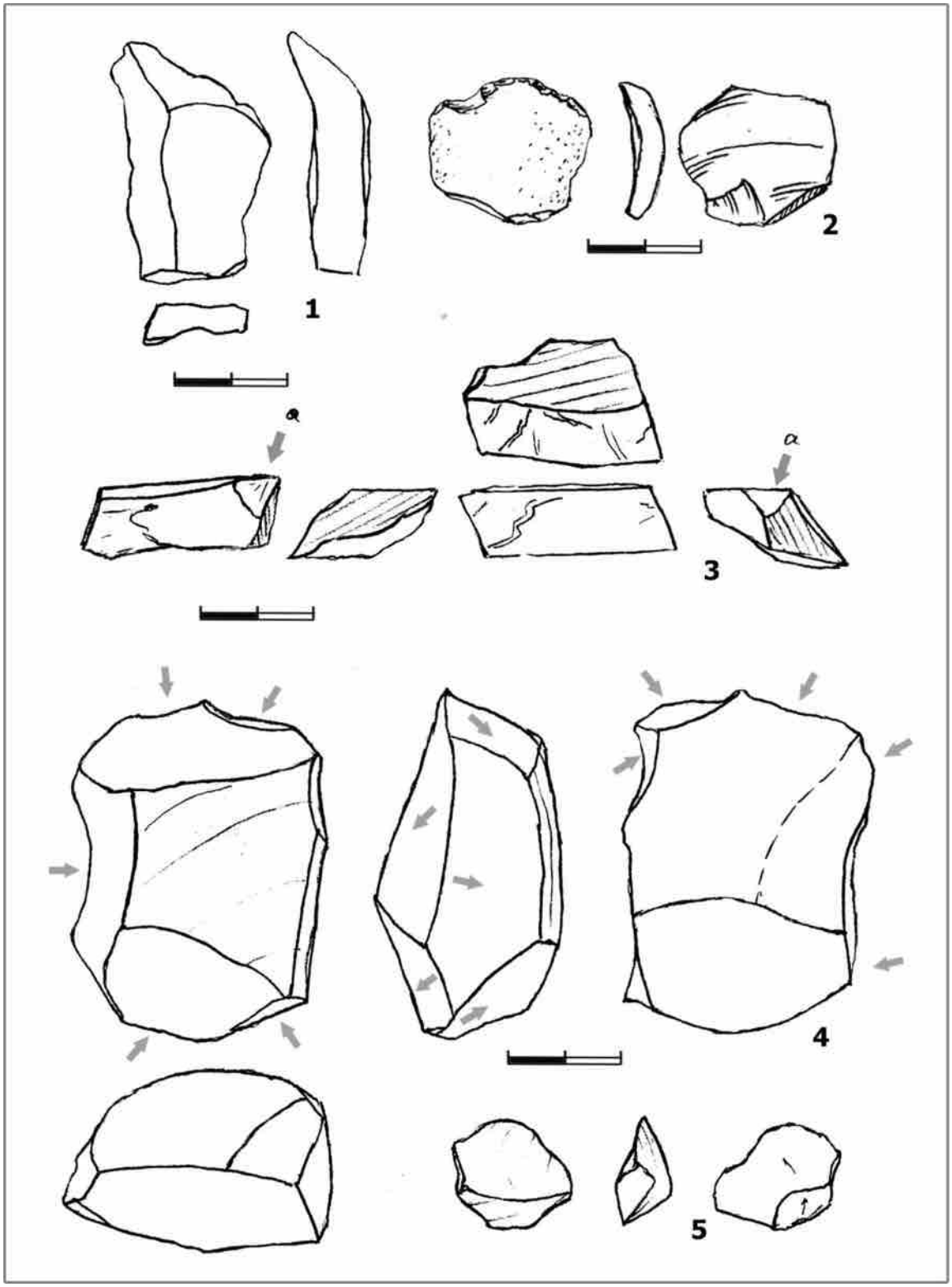

Рис. 5. Меджибіж. Сколи (1, 3, 5), відщеп з ретушшю (2), овальний біфас (4) із граніту (1,4, 5), кременю (2), крем'янистої породи (3). Стрілками показано напрямок сколів.

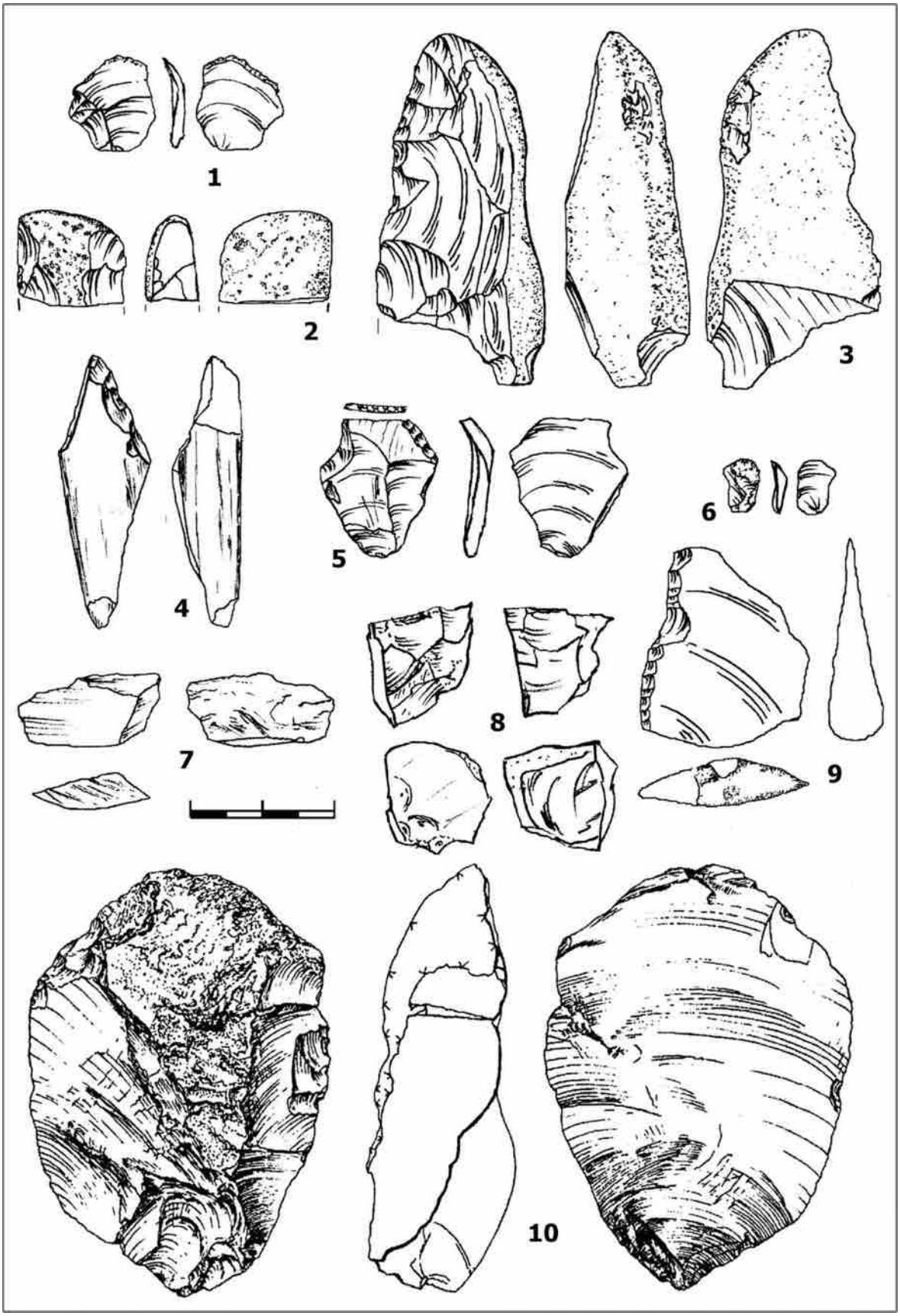

Рис. 6. Меджибіж. Кам'яні (1-3, 5-6, 8-10) та кістяні (4, 7) артефакти. 9 - за В.К. Пясецьким (2001), 10 - за Л.І. Рековцем та ін. (2007).